

КАТЕГОРІАЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПОНЯТТЯ ХУДОЖНЬО-ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

В статтє раскрываються особенности формирования художественно-педагогической компетентности будущих учителей в учебном процессе, что обеспечивает готовность к выполнению основных профессиональных функций. Раскрывается эффективная роль искусства, как ядра духовной и эстетической культуры будущего профессионала, как важная часть компетенции будущего учителя изобразительного искусства.

Ключевые слова: компетентность, творчество, профессиональная компетентность, компетенция.

На сучасному етапі розвитку суспільства світова педагогічна думка здійснює пошук нових пріоритетів у освіті та вихованні підростаючих поколінь. У цьому зв'язку значно підвищуються вимоги до професійної підготовки вчителів, від яких очікується високий рівень фахової компетентності, здатність творчо мислити, швидко приймати рішення, наполегливо долати труднощі професійної діяльності. Професійно компетентна людина здатна не тільки взаємодіяти в професійному та особистісному планах, спираючись на власний досвід, але постійно вдосконалювати та розширювати його межі. Під професійною художньо-педагогічною компетентністю вчителя розуміється єдність його теоретичної та практичної готовності до здійснення педагогічної діяльності.

Підготовка й професійне становлення художньо-педагогічної компетентності майбутнього вчителя образотворчого мистецтва повинні спиратися на ті науково-педагогічні дослідження, у яких розкриваються процеси формування світоглядних позицій педагога. У першу чергу, це твори видатних педагогів: К.Ушинського, А.Макаренка та В.Сухомлинського, в яких утверджується ідея підготовки вчителя високої духовної і педагогічної культури, учителя гуманіста, творчої особистості, здатної перетворювати світ і себе.

Аналіз наукових праць, у яких розглядається проблема компетентісно-орієнтованого підходу до професійної підготовки майбутнього вчителя (С.Бондар, Т.Браже, М.Забрудський, А.Маркова, М.Розов, В.Стрельников, К.Ящишин та ін.) дозволив представити робочу модель професійної компетентності. Разом з тим в педагогіці мистецтва цей підхід тільки починає розроблятися. Тому предметом нашого дослідження ми обрали визначення змісту художньо-педагогічної компетентності майбутніх учителів образотворчого мистецтва в процесі професійного становлення.

Зміни у змісті й структурі художньо-педагогічної освіти мають глибинний характер і потребують розв'язання проблем професійної підготовки, становлення й розвитку вчителя, який усвідомлює свою професійну відповідальність, є суб'єктом особистісного й професійного зростання, вміє досягти нових високих педагогічних цілей. Вчитель є людиною культури, яка не лише інформує, але й активно впливає на духовний розвиток тих, кого він навчає й виховує. Тому на мистецьких факультетах вищих педагогічних навчальних закладів домінантою навчально-виховного процесу стає підготовка компетентного вчителя, спроможного вийти за межі власного предмета, усвідомлювати фахові знання в системі культури.

Напрямом професійної переорієнтації вчителів образотворчого мистецтва є рух від просвітництва до здійснення творчої та культурної місії, від маніпулятивного, авторитарного викладання змісту дисципліни до особистісно орієнтованої, комунікативної художньої педагогіки, де мистецтво з об'єкта вивчення переходить у статус суб'єкта живого спілкування.

Вчителі образотворчого мистецтва – це категорія працівників освіти, предметом діяльності яких є розвиток художньо-естетичної культури підростаючого покоління засобами різних видів і жанрів образотворчого мистецтва.

У наш час, коли в педагогіці проблема творчої особистості вчителя поставлена не менш гостро, ніж проблема формування особистості дитини, аналіз історичного досвіду вчителя, традицій і перспектив його професійного розвитку є проблемою теоретико-методологічною й практичною. Життя прискорюється, все набагато швидше змінюється, ніж це було в минулі десятиліття, отже потрібен і новий тип учителя образотворчого мистецтва. Школі потрібен учитель, який уміє самостійно здобувати інформацію, аналізувати й використовувати її у своїй практиці, який уміє

імпровізувати, є завжди готовим до будь-яких змін; учитель, що реально оцінює художньо-естетичну та психолого-педагогічну ситуацію і те, що відбувається навколо неї, сміливо дивиться в майбутнє, володіючи умінням керувати інтелектуальним і художньо-естетичним розвитком учнів, постійно самовдосконалюється, тобто є компетентно сформованою особистістю.

Відмінні для кінця ХХ – початку ХХІ століття зміни в характері освіти, її направленості, цілях, змісті – все більше орієнтують на вільний розвиток людини, на творчу ініціативу, самостійність, конкурентоспроможність, мобільність майбутніх спеціалістів. Концепції модернізації освіти декларують зміну освітньої парадигми, що відзначається багатьма дослідниками. Довгі роки існувала парадигма "ЗУН" (знання, уміння й навички) – парадигма результату освіти, яка включала теоретичне обґрунтування, визначення номенклатури, ієрархії знань, умінь і навичок, методик їх формування, контролю й оцінки. Ця парадигма сприймалася педагогічною наукою в якості основної. Але зміни, що відбуваються в країні та у світі, призвели до змін, які повинні відповідати глобальній задачі входження людини в соціальний світ, його адаптації в цьому світі. В якості загального визначення результату освіти в цьому розрізі виступило поняття "компетентності".

Концепція компетентності стала однією з провідних педагогічних теорій сучасності. Вона включає широкий спектр соціальних, комунікативних умінь, які ґрунтуються на знаннях, досвіді, цінностях і отримуються в процесі навчання.

Система освіти може вважатися ефективною, коли результатом її діяльності буде компетентна особистість, яка володіє не тільки знаннями, високими моральними якостями, але й уміє діяти адекватно у відповідних ситуаціях, застосовуючи ці знання й беручи на себе відповідальність за дану діяльність. Таким чином, основною метою сучасної освіти вважається виховання й розвиток компетентної особистості саме в такому розумінні.

Розглянемо визначення поняття компетентності в сучасній педагогічній літературі.

На основі узагальнення визначення сутності поняття "компетентність", викладеного в довідковій літературі, можна характеризувати його таким чином: той, хто "добре знає", "здібний", "тямущий", "обізнаний", "поінформований", "авторитетний", "визнаний", "кваліфікований", "досвідчений". Сама компетентність – це зона повноважень особи, коло питань, з яких вона володіє правом прийняття рішень.

Так, В.С.Безрукова під компетентністю розуміє "володіння знаннями й уміннями, що дозволяють висловлювати професійно грамотні судження, оцінки, думки" [1,41].

В.Ю. Кричевський виділяє такі ознаки поняття компетентності: наявність знань для успішної діяльності; усвідомлення значення цих знань для практики; набір операційних умінь, володіння алгоритмами розв'язання задач; здатність творчо підходити до професійної діяльності.

В.А.Дьомін визначає компетентність як рівень умінь особистості, що відбиває ступінь відповідності визначеної компетенції і що дозволяє діяти конструктивно в соціальних умовах, які змінюються. Автор особливо виділяє загальнокультурну компетентність як основу професійної компетентності, вважаючи, що основними напрямками загальнокультурної компетентності студента при особистісно-орієнтованому підході є особистісні потенціали.

За В.І. Масловим, компетентність – це готовність на професійному рівні виконувати свої посадові й фахові обов'язки відповідно до сучасних теоретичних надбань і кращого досвіду, наближення до світових вимог і стандартів. Компетентність є поєднанням такого рівня науки й практики в діяльності конкретної людини, який дає змогу постійно забезпечувати високий кінцевий результат з мінімальними затратами нервової, фізичної енергії, досягати ефективної організації особистої й колективної праці, є результатом ґрунтовної базової підготовки, творчої діяльності й безперервного підвищення світоглядного, професійного й загальнокультурного рівня в різноманітних формах [5,62].

Поняття "компетентність" І.А.Зимня трактує як інтелектуально й особистісно обумовлений досвід соціально-професійної життєдіяльності людини, що засновується на знаннях [2,35].

Цікавою є концепція "інтегрованого розвитку компетентності", розроблена шведськими й американськими ученими В.Чипанак, Г.Вайлер і Я.І.Лефстед. На думку цих науковців, "компетентність" є сумою знань, умінь і навичок у широкому змісті, що здобуваються в процесі навчання. Компетентність особистості є інтеграцією інтелектуальних, моральних, соціальних, естетичних, політичних аспектів знань.

Компетентність характеризує людину як суб'єкта спеціалізованої діяльності в системі суспільного розподілу праці із врахуванням рівня розвитку його здібностей, що здатен зробити кваліфіковані судження, приймати адекватні й відповідальні рішення в проблемних ситуаціях, планувати й здійснювати дії, що призводять до раціонального й успішного досягнення поставлених цілей.

Компетентність – це найвищий рівень майстерності не стільки в розумінні виконання, скільки в розумінні організації й системного розуміння всіх проблем, пов'язаних з діяльністю, вміння поставити задачі й здатність організовувати розв'язання конкретних проблем, що відносяться до виду діяльності, у якій даний спеціаліст є компетентним.

Компетентність – це багаторівневе утворення з компонентами когнітивного, й експресивного та інтерактивного характеру. Це складна система внутрішніх психологічних складових і властивостей фахівця, що включають в себе знання та уміння.

Професійна педагогічна компетентність розглядається науковцями як необхідна умова професійного виконання фахових обов'язків. Під компетентністю вони розуміють загальну здатність і готовність особистості до діяльності, які ґрунтуються на знаннях і досвіді, що набуті завдяки навчанню, орієнтовані на самостійну участь особистості в учбово-пізнавальному процесі, а також спрямовані на її успішне включення в трудову діяльність.

Професійна компетентність – це формування таких професійно значимих якостей, які дозволяють людині найбільш повно реалізувати себе в конкретних видах трудової діяльності, відповідати суспільно-необхідному розподілу праці й ринковим механізмам стимулювання. Відповідно вони дають ряд визначень цьому поняттю.

Так, А.К.Маркова характеризує професійну компетентність як "психічний стан, що дозволяє діяти самостійно й відповідально, як володіння людиною здатністю й умінням виконувати певні трудові функції, що впливають на результати праці". Поняття "компетентність" дослідниця пов'язує із досягненням такого стану, який дозволить спеціалісту продуктивно діяти при виконанні трудових функцій і досягати значних результатів [4,39].

Е.Ф.Зеєр, О.Н.Шахматова під професійною компетентністю мають на увазі сукупність професійних знань і умінь, а також способи виконання професійної діяльності. Вони вважають, що професійна компетентність - одна із складових професіоналізму, у структурі якого виділяються: професійна затребуваність, професійна придатність, професійна задоволеність, професійний успіх .

Г.М.Курдюмов під професійною компетентністю розуміє "систему знань, умінь і навичок, професійно значимих якостей особистості, що забезпечують можливість виконання професійних обов'язків певного рівня".

С. Г.Молчанов наводить такі характеристики професійної компетентності:

- належність до певної професійної групи;
- об'єм компетенцій, коло повноважень у сфері професійної діяльності;
- коло питань, у яких суб'єкт володіє пізнаннями, досвідом і сукупністю яких відображається

соціально-професійний статус і професійна кваліфікація, а також деякі особистісні індивідуальні особливості (здібності) або якості, що забезпечують можливість реалізації певної професійної діяльності [6,6].

Відмінність компетентного фахівця від кваліфікованого полягає в тому, що перший не тільки має визначений рівень знань, умінь, навичок, але здатний реалізувати й реалізує їх у роботі. Компетентність припускає наявність в індивіда внутрішньої мотивації для якісного здійснення своєї професійної діяльності, присутність професійних цінностей і ставлення до своєї професії як до цінності. Компетентний фахівець здатний виходити за рамки предмета своєї професії, він володіє деяким творчим потенціалом саморозвитку.

Отже, одні дослідники визначають професійну компетентність спеціаліста як сукупність його інтересів і знань, переконань, вмінь і розвинутих здібностей, індивідуальних норм поведінки й освоєних спеціалістом методів діяльності. Інші визначають це поняття як синтез наукових знань, умінь та навичок в сукупності з особистими якостями; як професійну спрямованість його діяльності, стійкість і глибину пізнавальних інтересів, систему ціннісних орієнтацій і переконань, як вияв творчості в процесі професійної педагогічної діяльності.

У сучасній дидактиці поняття "професійна компетентність" все частіше використовується для позначення кінцевого продукту педагогічної діяльності. Причина цього полягає в тому, що поняття "навченість", "вихованість" є занадто загальними й вимагають своєї конкретизації. У той же час перелік знань і умінь, що формуються, не дозволяють проявити й зафіксувати загальну структуру особи студента. Поняття "компетентність" покликане в деякому змісті заповнити структурну нішу між навченістю-вихованістю й знаннями-уміннями.

Як показало вивчення процесу професійного становлення вчителя, у вітчизняній вищій школі поки що немає достатньої теоретичної бази на сучасному методологічному рівні, яка б забезпечувала особистісну спрямованість, гарантувала неперервність професійного самовдосконалення майбутнього компетентно сформованого фахівця як митця й педагога. Проблеми становлення художньо-педагогічної компетентності майбутнього вчителя образотворчого мистецтва не були предметом

комплексного психолого-педагогічного вивчення. Висвітлення проблеми в науково-педагогічній літературі носить розрізнений характер і не здійснювалося на рівні цілісного теоретико-методологічного обґрунтування структури професійного становлення вчителів образотворчого мистецтва як процесу, так і професійних якостей.

У художній педагогіці тривалий час панували стереотипи художнього виховання засобами академічного декоративно-прикладного мистецтва в межах певної ідеології. У наш час повинна домінувати наукова методологія, що вимагає обґрунтованих підходів як до виховання, так і до професійного навчання. У цьому контексті необхідно поєднати сфери педагогічного знання – формування художньо-педагогічної компетентності та розвиток професійної художньо-педагогічної культури особистості. З урахуванням цієї вимоги визначимо поняття професійна "художньо-педагогічна компетентність".

На нашу думку, – це сукупність вимог до обов'язкового розв'язання професійних питань і задач, що спираються на базову кваліфікацію фахівця; це міра відповідності знань, умінь, досвіду осіб певного професійного статусу реальному рівню складності виконуваних ним задач або розв'язуваних проблем. Вона може бути розширена або ускладнена залежно від когнітивного, системно-діяльнісного й особистісно орієнтованого підходу (цілей, задач, структури, способів та інших елементів професійної діяльності персоніфікованої особистості).

Таким чином, професійну художньо-педагогічну компетентність визначаємо як найвищий рівень професійної майстерності – знань, умінь, розвитку здібностей, результатів і способів діяльності людини, норм поведінки, внутрішніх мотивів, що дозволяють досягти високих результатів професійної діяльності.

Художньо-педагогічна компетентність майбутніх учителів образотворчого мистецтва вимагає виняткової обізнаності в галузі образотворчого мистецтва, практичних умінь і навичок, фундаментальних знань з педагогіки і психології, високого рівня загальної й художньо-педагогічної культури. Вона органічно пов'язана з креативністю, художньо-естетичним баченням результатів своєї праці. Розвиток таких інтелектуальних якостей як ініціативність, творче мислення, здатність до саморегуляції (уміння керувати власною інтелектуальною діяльністю і самонавчанням), все це впливає на рівень художньо-педагогічної компетентності спеціаліста образотворчого профілю. Тому можна сказати, що художньо-педагогічна компетентність є одним із компонентів структури професіоналізму.

Проведений аналіз визначень художньо-педагогічної компетентності, що характеризується методологічною орієнтацією на дієву самоактуалізацію особистості через опанування теоретичними та практичними художньо-педагогічними знаннями, дозволяє нам розглядати зазначений підхід в якості оптимального підґрунтя цілеспрямованого формування художньо-педагогічної компетентності майбутніх учителів образотворчого мистецтва.

Подальша розробка окресленої проблеми потребує практичного відображення компетентнісного підходу в організаційно-методичному забезпеченні професійної підготовки студентів образотворчих факультетів вищих педагогічних навчальних закладів.

Література

1. *Безрукова В.С.* Словарь нового педагогического мышления. – Екатеринбург: Альтернативная педагогика, 1996. – 198 с.
2. *Зимняя И. А.* Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования // Высшее образование сегодня. – 2003. – №5 – С. 34-42.
3. *Маркова А. К.* Психологический анализ профессиональной компетентности учителя // Советская педагогика. – 1990. - №8. – С. 82-88.
4. *Маркова А. К.* Психология профессионализма. М.: Наука. – 1996. – 123с.
5. *Маслов В. І.* Основні функції системи підвищення кваліфікації педагогічних кадрів // Радянська школа. – 1987. – №5. – С. 62-65.
6. *Молчанов С. Г.* Профессиональная компетентность как объект воздействия в системе повышения квалификации педагогических и управленческих работников // Актуальные проблемы управления качеством образования: Сб. науч. ст. – Челябинск: Изд-во ЧГПУ, 2001. – Вып. 6. – С. 3 – 9.